کۆمەڵگەی هەڵوەشاو□ سیاسەتی لێکترازاو … نەوزاد جەمال

دەمەوبەیان بۆئەوەی لەدووکەڵی ئۆتۆمبیل و گازەکوشندەکان قوتاربیت، خۆت بەپارکێکی ناوجەرگەی شارەکەتدا بکەیت. بەڵام، شەڕی دووپیاو و سێ ژن بەمشتەکۆڵەو جنێو هێندەی دووکەڵەکە ئاماژەی واقیعێکی کۆمەڵگەی ئێمەیە: توندوتیژی دەبێتە هێزی یەکخەر یا هەڵوەشێنەر. ئەمڕۆ هەڵوەشانەوەی پەیوەندی خێزانی، بەئەندازەی لێکترازانی نێوان و نێوحزبەکان و حکومەت زەقە. ئەگەرچی، شەڕەکە ئەنجامی خیانەتکردنی پیاوێکەوە لەژنەکێک بەسێ منداڵ□□و□، بەڵام، سکانداڵە سیاسیەکان هێشتا بەهەڵپەسێراوی لەزۆنی وون و تاریکدا ماونەتەوە!

لەم دیمەنە خێزانیەوە وەرەوە بۆ ناو کایەی سیاسی و ئاوڕێک لە دامەزراوەکانیتری کۆمەڵگە بدەرەوە کە داڕزین و داتەپینی گەیشتۆتە کوێ و بەچ ئاراستەیەکدا دەڕوات. بەڕای من، لێرەدا گرفتەکە خودی هەڵوەشانەوەکە نییە، بەڵکو قۆناخی داڕشتنەوەو سەرلەنوێکردنەوە چۆند□ بێت؟ هەڵوەشانەوەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری، بەشێکی دانەبڕاوە لەگۆڕانکارییەکان. بەڵام، ئایا ج□گ□ر□وەی ئەوەی کەتیادەچێت چییەو بەکام شێوازە پێکهاتنی نوێ رووودەدات؟ ئایا پەیمانێکی کۆمەڵایەتی نێوان بکەرو هێزەکان ئەنجامی ویستێکی گشتی دەبێت؟

لەگەڵئەوەی هەڵوەشانەوەو بێسەروبەری، راستیەکە کە بەری پێناگیرێت، سەرلەنوێ داڕشتنەوەی واقیعەکە بەکام ئامرازو پێوەر دەبێت؟ بکەرەکانی ئەم پرۆسەیە کێن و کام ویست و ئەجێندا دەیانجوڵێنێت؟ ئاخر، سەرەڕای ئەوەی ئێمە دووچاری رەتاندنی سیاسی و ئابوری بووین، لەداڕمان و هەڵوەشانەوەیەکدا خۆمان دەبینینەوە کە دەریچەی دەربازبوونی نییە. لەکاتێکدا بێسەروبەری و هەڵوەشانەوەکە هەڵقوڵای ئەم یەکدووساڵەنییە، سەرەداوەکانی بۆ قۆناخی راپەڕین دەگەڕێتەوە. لەوێوە هەڵوەشانەوەی کۆمەڵایەتی و کولتوری و دامەزراوەیی سەڕێکەوتووە. ئەو گەند□ییەی سەرتاپاگیرەی ئەم ساڵانە دەردراوی ئەو هەڵوەشانەوە درێژخایەنەیە. پرسیارەکەش ئەوەیە: بۆ قۆناخی سەرلەنوێ داڕشتنەوە دوائەکەوێت؟

بگەڕێنەوە، سەر ر□گ□و□یشەی چەمکی بێسەروبەری(entropy) کە بۆ خوێندنەوەی دۆخی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی زۆربەی کۆمەڵگەکان

تێزێکی بەسوودە. لەبنەڕەتدا ئەم زاراوەیە لەبواری فیزیک و بایۆلۆجی و گەردوونناسیدا بەکارهاتووە، لەسیاسەتی نێودەوڵەتیشدا بۆ خوێندنەوەی هەڵوەشانەوەی دەوڵەت و داخورانی دەزگاو داڕمانی سیستمی بەها و پێوەری کۆمەڵگەکان بەکاردێت. نموونەی دەوڵەتی شکست و داروخانی رژێمە سەرکوتکەرەکانی ناوچەکە دەرهاویشتەیەکی ئەم پرۆسەیەیە.
لێرەوە، چەمکەکە پێوەرێکی زانستیانەیە بۆ دەستنیشانکردنی رادەی ناسەقامگیری نێودەوڵەتی. چونکە، بێسەروبەری و بێنەزمی واتە نەمانی رێکوپێکی و ترازانی بابەتێک لەرێچکەو رێڕەوەی ئاسایی خۆی. بەدەربڕینێکیتر، ناڕێکی و بێسەروبەریی دۆخەکە نە نەزم هەیە، نە رەفتارو هەڵسوکەوتەکانیش لەکۆنترۆڵ دەردەچن و نە پێشبینیش دەکرێن. شایەنی ووتنە، چەمکەکە دەگەڕێتەوە بۆ وتارەناسراوەکەی 'راندل شوێڵەر' کە (٢٠١٠)دا لە گۆڤاری 'فۆرن ئەفەرس' بڵاوی کردەوە. وتارەکە بەناونیشانی 'سەردەمی بێسەروبەری یان نەزمی نوێی جیهانی'. ئەو لەوێدا پێداگیری دەکات لەوەی ئەو نەزمەی دێتەئاراوە، ئەوەنییە کە سیستەمێکی رێکوپێک و سەقامگیری بهێنێتەئاراوە، نەخێر سەردەمی ئێمە بە نەزمی بێسەروبەرانە نەخشاوە.

لەڕووی مێژوویشەوە، کۆتایەکانی جەنگی سارد بەسەرەتای بێسەربەری و پشێووی دادەنرێت. جیهانی دووجەمسەر ساتێک بووەوە بە فرەجەمسەر. ئەمەش پاشئەوەی زنجیرەیەکی پشێویی و جەنگی هەڵوەشانەوە کەوتەوە. دروستبوونەوەی دەوڵەت بەدیارنەمانی سنورە دێرینەکان و لەدایکبوونی دەوڵەت بەسنوری نوێوە بەبێ توندوتیژی و جەنگی ناوخۆیی نەهاتەدی. جگەلەوەش، سەرهەڵدانی بکەری نادەوڵەتی لەسەر ئاستی جیهان وەک کۆمپانیا سنوربڕەکان، بزاڤە چەکدارو باندەمافیایی و گروپەتیرۆریستەکان، بوونە مایەی ناسەقامگیری و هەرەش لەئاسایشی نێودەوڵەتی. بەشێکی ئەم بکەرانە، بەپاڵپشتی شەقام وەک چەکوشی روخانی کۆشکی دیکتاتۆریەت بوو. بەڵام، ئەوەی کەدواتر هاتەدی چیرۆکیکیترە. هاوکات، بۆشایی و کەلێن لەنەخشەی سیاسی جیهاندا، دەرفەتی سەرهەڵدانی هێزو بکەری نوێ رەخساند. ئیدی، جیهانیکی یەکڕەهەند و یەکجەمسەر نەما.

لێرەوە، سیاسەتی نێودەوڵەتی جۆرەکارلێکێکی تری گرتەخۆ کە خسڵەتی بێسەروبەری وەرگرت. سڕانەوەی سنوورو دروستبوونی وڵاتی نوێ بەرجەستەبوونێکی ئەو دیاردەیە. لێرەوە، دەوڵەت و کۆمەڵگەکان هەمان خسڵەتی لەدایکبوون و مردنی سوڕی ژیانی مرۆڤی وەرگرت.

بەهەمان شێوەش، هەڵوەشانەوەی کۆمەڵایەتی و هەڵتەکانی دامەزراوەکانی، رێگەی بۆ هێزو بکەری نادیار خۆشکرد. بەڵام، دواجار داڕشتنەوەی هاوکێشەی هێزو پێگەکان بەرئەنجامی ئاڵوگۆڕە بێسەروبەربوو. کە خەڵکی بەرەوڕووی دەوڵەت دەبنەوە، بێسەروبەری و پشێوییەک روودەدات کە لەئاکامدا حکومەتەکان بەڕووخاندێن. جگەلەوەش، نیشانەیەکی بێسەروبەریی ئەم سەردەمە ئەوەیە ک□ تەنانەت لەسەر ئاستی تاکەکەسیش، بەهۆی سەرڕێژی زانیاری و سەرچاوەکانی گەیاندن و پەیوەندییەوە، مر□ق ه□ست بەبارگرانی و ناسەقامگیری دەکات. مر□ق ئ□و بێسەربەرییە لەخۆی و دەوروبەرەکەشیدا ئەزمووندەکات.

لەم سۆنگەوە، تێزی نووسەری ئەمریکی ‘مورەی بووکچین'(1921 – 2006) کە بە’نوێبوونەوەی ئۆرگانیکی کۆمەڵگەکان’ ناسراوە بایەخدارە. لەدیدی ئەودا، بێسەروبەری و پشێویی و داتەپین، پرۆسەیەکی ئاڵوگۆڕهێنەرو نوێسازە. تائێرە خوێندنەوەکە دروستە، بەڵام گرفتەکە لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەوەدایە کە بێسەروبەری ئەوپەڕو زیاد□□وانە، بڕست و توانای گۆڕانکاری دەبڕێت. ئەو رەتاندنەی کە لەجەستەی کۆمەڵایەتی و سیاسی ئێمە کەووتوە، هەموو شتێکی لەبنەبەست و داهێزراندا هێشتۆتەوە.

لەکاتێکدا دیالیکتیکی کێبەرکێ بەوجۆرە کاردەکات کە تێزو دژەتێز لەتوانایەکی تاڕادەیەک هاوشاندابن. گرفتێکی تریش ئەوەیە، تاچەندە دۆخی بێسەروبەر بەهێزو قوڵبێت، ئەوەندەش خێراتر هەڵوەشانەوەو داتەپەین روودەدات. ئەوەی لەڕێیە بێسەروبەرییە کە هەرۆژەی هەواڵێکی دەبیستین و بەئەنجامەکانی ئاشنادەبین. بەڵام، بەکوێ دەگەین پرسیارە سەختەکەیە.